

Tőke-konverziós folyamatok vizsgálata az IKT térben. Internet-használati szokások és társadalmi egyenlőtlenségek összefüggéseinek vizsgálata

© Czövek Andrea

Eszterházy Károly Főiskola, Eger

czoveka@ektf.hu

Néhány évtizede a technológiai innováció és fejlesztés (PC multimédia, internetes stb.) egyre fontosabb helyet foglal el az emberek életében. A technológiai, információs és kommunikációs forradalom megváltoztatta az emberek mindennapi életét. Gyorsabb az információ terjedése, bővül az egyén és a társadalom kommunikációs tere.

Nem minden szakember értett egyet azzal, hogy ez a technológiafejlődés csak pozitívumokkal, előnyökkel jár. Breton véleménye szerint ennek a fejlődésnek egy lehetséges negatív hatása az, hogy ezáltal kitermelődnek újabb szociokulturális egyenlőtlenségek. A kutatásunkban mi ennek a felvetésnek vizsgálatára vállalkozunk. Kutatásunkban arra keressük a választ, hogy az infokommunikációs eszközök térhódítása hogyan járul hozzá a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségekhez.

Az internet társadalmi egyenlőtlenségekre, rétegződésre gyakorolt hatásaival foglalkozva a fő kérdésünk az, hogy az internet terjedésével az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek változnak-e, és ha igen, növekednek, avagy csökkennek.

A kutatás elméleti háttere

A digitális megosztottságot a korábbi kutatások különböző dimenziók mentén vizsgálják. A főbb magyarázó változók a lakóhely településtípusa, a régiója, a foglalkoztatottsági státusz, a jövedelem, az iskolázottság, a faji/etnikai hovatartozás, az életkor, a nem és a családszerkezet (DiMaggio et al., 2004). Vagyis a digitális megosztottságot vizsgáló változók a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségi dimenziók mentén határozódnak meg. A kutatásunk elméleti hátterét ebből kiindulva határoztuk meg. Az internet használat társadalmi esélyekre gyakorolt hatása kapcsán Bourdieu tőkekonverziós elméletét vettük elő.

Bourdieu elméletében a társadalmi szerkezetet a különböző tőkék megléte, fontossága, összefüggései és hatása szerint vizsgálta. Pierre Bourdieu francia szociológus a társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos vizsgálatának eredményei, és a francia iskolarendszer kutatása alapján alkotta meg a három-dimenziós társadalomszerkezeti elméletét. Ez a megközelítés és magyarázat

építkezik Weber korábbi elméletére, de figyelembe veszi az eddig bekövetkezett változásokat is, így azokkal kiegészülve egy új és komplexebb elméletet fogalmaz meg: Bourdieu gazdasági-, kulturális- és társadalmi tőke fajtákat különböztet meg.

A tőkék jellemzője, hogy azok nem csak közgazdasági értelemben vett jószágok, hanem relációk is, viszonyok, amelyek a társadalmi struktúrát alakító folyamatok erőterében alakulnak. Így nem egyenlő eséllyel férünk hozzá a társadalmi mobilitást jelentő mértékben és minőségben. A tőke cserélhető, konvertálható, vagyis akinek valamelyik fajtájából sok van, azt be tudja váltani egy másikra. Például a jó kapcsolatok konvertálhatóak magas jövedelmi és munkapozíciót jelentő állásba, vagy a jó iskola, magas kulturális tőke szintén gazdasági, és pozíciós előnyt jelentő munkapiaci helyzetbe. Ez utóbbi a leggyakoribb a modern, piaci, tudás alapú demokratikus társadalmakban.

Kutatás

Az internet, mint a tőkekonverzió eszköze

A kutatásunk egyik fő kérdése az volt, hogy az interneten elvileg könnyebben, olcsóbban és gyorsabban megszerezhető gazdasági előnyöket, heterofil kapcsolatokat és kulturális javakat (vagyis a bourdeui tőkét) az internet használók igyekeznek-e megszerezni.

A minta bemutatása

A kutatási cél vizsgálatára kérdőívet dolgoztunk ki. A tőkekonverziós folyamatok megfigyelésére egy harminc itemből álló kérdéskört hoztunk létre, melyben olyan tevékenységeket soroltunk fel, melyek az internet használatára vonatkoznak. A válaszadók értékelték, hogy mennyire jellemző rájuk az adott állítás. A kérdések kialakításakor konverziós folyamatokban szerepet játszó tevékenységeket vettük alapul.

A konverziós folyamatok másik kérdéscsoportja tizennégy kérdésből állt. A kérdéseket csoportosítottuk abból a szempontból, hogy gazdasági, kulturális vagy kapcsolati tőke megszerzéséhez járulnak hozzá. A kulturális tőkére vonatkozó csoportot később differenciáltuk magas kultúra megszerzéséhez kapcsolódó használati irányok megtartásával.

Az előbb felsorolt csoportokból tőkekonvertálásra vonatkozó indexszámokat hoztunk létre, melyeket tőkekonvertáló és nem konvertáló kategóriákba osztottunk a változókon belül.

A tőkeindex itemeinek egyszerű elemzése

Az adatok egyszerű elemzésével azt nézzük meg először, hogy a bourdieu-i tőkék közül a gazdasági, kapcsolati és kulturális tőkére vonatkozó használat milyen sajátossággal bír.

Az elméletből az derült ki, hogy a *gazdasági tőke* ugyan alapja a többi tőkének, azonban csupán a gazdasági erővel nem könnyű érvényesülni. Az internet a minta válaszai alapján *gazdasági értelemben inkább a spórolásban való segítségként használják, illetve az álláskeresés és iskolaválasztás körüli döntéshez.*

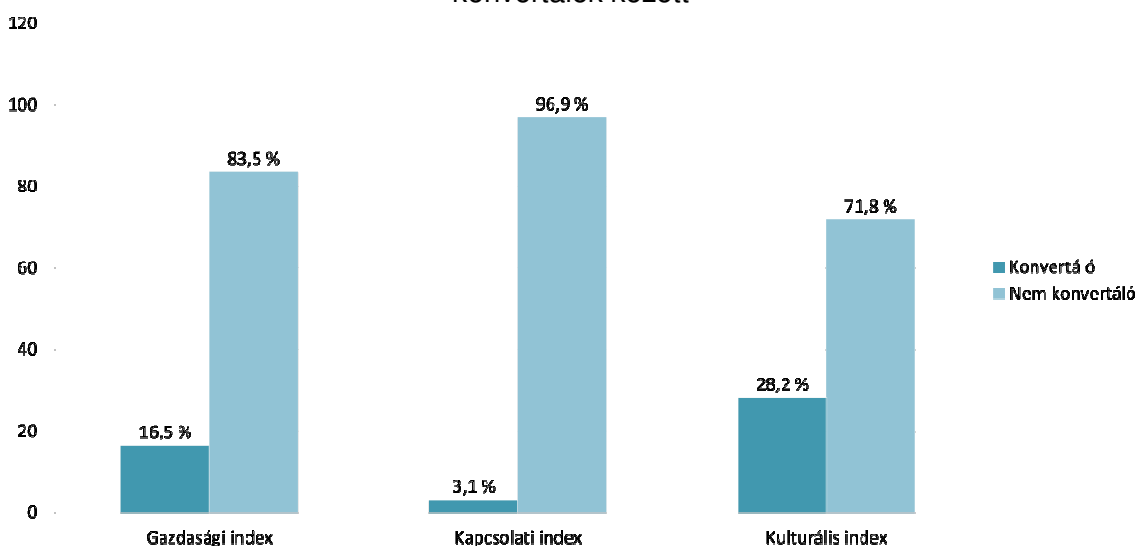
A *kapcsolati index* itemei közül azok esetében látunk *magasabb százalékokat, amelyek olyan információk megszerzéséről szólnak, amik segítségével spórolni lehet.* A kifejezetten barátkozási, vagy társkeresési lehetőségekkel azonban kevesen élnek a mintából. *Legkevésbé sikeres az internetes kapcsolat a munkaszerezés szempontjából.*

A kulturális index elemeinél azt láthatjuk, hogy *a legmagasabb arányban a filmek nézése jelenik meg, és jelentős még a munkához, iskolához kapcsolódó feladatok esetében az internet adta lehetőségek használata.* A kulturális index elemei közül legalacsonyabb arányban a magas kultúra, vagy „öncélú” kulturális javakhoz jutás szerepel.

Tőke konverzió a tőkeindexek viszonylatában

Megnéztük, hogy összességében a válaszadók milyen arányban használják az internetet a társadalmi cselekvési terük bővítésére, olyan lehetőségek kihasználásával, ami a társadalmi helyük alapján nem lenne lehetséges a világháló nélkül. A tőkefajták indexálásával megnéztük a konvertálók és nem konvertálók arányát tőkefajtánként.

1. ábra. A minta százalékos megoszlása tőkefajtánként a konvertálók és nem konvertálók között

Az diagram azt mutatja, hogy összességében nem magas azok aránya, akik az interneten gyorsan, könnyen és olcsón megszerezhető erőforrásokat beforgatják a hétköznapjaik megkönnyítésébe, a társadalmi folyamatok hatásának tompítása érdekében. Legnagyobb arányban a *kulturális tőke* fordítódik be az „off line” életbe 28,2 százalékánál a válaszadóknak. Az itemek

egyszerű százalékos elemzésénél kiderült, hogy a filmnézés csaknem a minta felére, 47 százalékra jellemző, ami megnöveli a kulturális tőkekonvertálók arányát. Legkevésbé a *kapcsolati tőkét* használják a helyzetük javítására a válaszadók. Ezt mindössze 3,1 százalék teszi. Ez az arány talán váratlan lehet a közösségi oldalak rendkívüli népszerűsége mellett. Ezzel kapcsolatban a szakirodalomból azt érthetjük meg, hogy gyakran nem változtat a kapcsolati network minőségén, mintázatán az internetes kapcsolattartás, vagyis nem szerzünk általa hídszerű gyenge kötéseket jelentő kapcsolatokat, inkább a meglévő kapcsolataink ápolására használjuk a földrajzi távolságok áthidalására alkalmas világhálót.

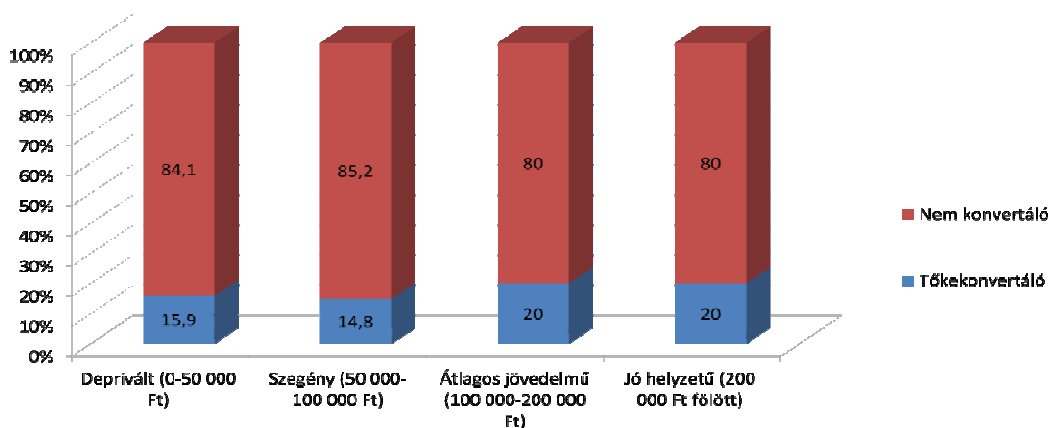
A *gazdasági tőkét* konvertálók 16,5 százalékban képviselik magukat a mintában, amely nem magas arány, de messze túlszárnyalja a kapcsolati tőkeindex arányát. A válaszadók azokat a lehetőségeket használják, amelyek olcsóbbá teszik a vásárlást és az ügyintézését.

A tőkekonverzió többváltozós, szociológiai háttérváltozók közti összefüggések elemzése

Annak érdekében, hogy kiderüljön, melyek azok a csoportok a válaszadók közül, akik a konvertálók csoportjába tartoznak, további elemzéseket végeztünk a társadalmi rétegező tényezők közül néhányval. *Arra keressük a választ, hogy vajon* vajon tovább erősíti a társadalomban érvényes egyenlőtlen esélyszerzés különbségeit, vagy összebb húzza az egyenlőtlenségeket az internet.

A tőkekonvertálók a jövedelmi jellemzők összefüggésében vizsgálva. Megnéztük, hogy a jövedelmi kategóriákkal összehasonlítva azokat, akik konvertálják az interneten megszerzhető előnyöket a mindennapi életükbe, milyen összefüggéseket láthatunk meg. Ha a *gazdasági indexet* hasonlítjuk össze a jövedelmi kategóriákkal, vagyis azt nézzük meg, hogy a különböző jövedelmi kategóriákban milyen arányban vannak a gazdasági-tőkekonvertálók, akkor a következő eredményeket kapjuk:

2. ábra. Jövedelmi helyzet és a gazdasági index viszonya

A deprivált csoport 15,9 százaléka, a szegények kategóriájába esők 14,8 százaléka, az átlagos helyzetűek 20 százaléka és a jó helyzetűek szintén 20 százaléka esik a konvertálók csoportjába. Statisztikai összefüggést nem találunk, de az látszik, hogy mind két jobb helyzetű kategóriájában 5 százaléknak magasabb a gazdasági indexe. Azt mondhatjuk, hogy *jövedelmi kategóriák szerint nézve egyik csoport sem használja magas arányban az internet gazdasági előnyeit*, noha az alsó kategóriában nagyobb szükség lehetne rá. Ha a jövedelmi kategóriákat a *kapcsolati indexszel* hasonlítjuk össze, akkor az alábbi táblázatot kapjuk:

Jövedelmi kategóriák és kapcsolati index				
		Kapcsolati index		Összesen
		Tőkekonvertáló	Nem konvertáló	
Jövedelmi kategóriák	Deprivált (0-50 000 Ft)	2	124	126
		1,6%	98,4%	100,0%
	Szegény (50 000-100 000 Ft)	3	166	169
		1,8%	98,2%	100,0%
	Átlagos jövedelmű (100 000-200 000 Ft)	7	104	111
		6,3%	93,7%	100,0%
Jó helyzetű (200 000 Ft fölött)	1	14	15	
	6,7%	93,3%	100,0%	
Összesen		13	408	421
		3,1%	96,9%	100,0%

A két alsó jövedelmi kategóriában nem éri el a kettő százalékot; a depriváltak esetében 1,6 százalék, a szegények csoportjában 1,8 százalék az internetes kapcsolati előnyökkel élők aránya. A két magasabb jövedelmi kategóriában pedig nem éri el a 7 százalékot; az átlagos jövedelműeknél 6,3 százalék, a jó helyzetűeknél 6,7 százalék. Vagyis *inkább tudnak hasznos kapcsolatokat kialakítani a jó helyzetűek*, mint az alsó jövedelmi kategóriába eső válaszadók, azonban minden kategóriában alacsony az arányuk, és *statisztikai összefüggést nem találtunk köztük*.

Jövedelmi kategóriák és kulturális index				
		Kulturális index csoport		Összesen
		Tőkekonvertáló	Nem konvertáló	
Jövedelmi kategóriák	Deprivált (0-50 000 Ft)	33 26,2%	93 73,8%	126 100,0%
	Szegény (50 000-100 000 Ft)	46 27,2%	123 72,8%	169 100,0%
	Átlagos jövedelmű (100 000-200 000 Ft)	33 29,7%	78 70,3%	111 100,0%
	Jó helyzetű (200 000 Ft fölött)	7 46,7%	8 53,3%	15 100,0%
	Összesen	119 28,3%	302 71,7%	421 100,0%

A *kulturális index* és a jövedelmi kategóriák vizsgálata esetében magasabb konvertálási arányokat látunk, mint a többi tőkefajta esetében. Itt az arányok az alsó három kategóriában kiegyenlítettek, *kiugrás a jó helyzetűek kategóriájában látszik*. Statisztikai összefüggést itt sem találunk, de a tendencia a magasabb jövedelműek magasabb előnyszerzését mutatja.

Összességében is elmondható, hogy a jövedelmi kategóriák és a tőkefajta konvertálása között egyik tőke esetében sem találtunk statisztikai összefüggést, azonban minden esetben a magasabb jövedelműek tudnak az internet előnyeivel nagyobb mértékben élni. Legkevésbé a kapcsolati tőke hangsúlyos, és leginkább a kulturális tőkét konvertálják az „off line” életbe minden jövedelmi kategóriában.

Tőkekonvertálók az iskolai végzettség összefüggésében vizsgálva. A szakirodalom szerint a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíció kapcsolatot mutat az iskolai végzettséggel. Az iskolai végzettség az egyik rétegző tényező. Érdeemesnek látszik tehát e szerint is ránézni az adatokra, hogy megállapítsuk, a különböző tőkefajta konvertálásával azok hozzá-e magukat jobb helyzetbe, akiknek az iskolai végzettségük miatt a társadalmi helyzetük alul pozícionált a társadalmi működés logikája szerint.

		15,2%	84,8%	100,0%
<i>Legmagasabb iskolai végzettsége * gazdasági indexcsoport Crosstabulation</i>				
		<i>Gazdasági indexcsoport</i>		Total
		Tőkekonvertáló	Nem konvertáló	
<i>Iskolai végzettség szerinti csoportok</i>	8 általános alatti	0	2	2
		0,0%	100,0%	100,0%
	8 általános iskolai végzettség	2	9	11
		18,2%	81,8%	100,0%
	10 évfolyam + szakma	0	6	6
		0,0%	100,0%	100,0%
	Szakiskola/szaktanácsképző	9	47	56
		16,1%	83,9%	100,0%
	Érettségi	21	74	95
		22,1%	77,9%	100,0%
Érettségi + szakma	13	83	96	
	13,5%	86,5%	100,0%	
Felsőfokú szakképzettség (FSZ)	4	30	34	
	11,8%	88,2%	100,0%	
Főiskola (BA, BsC)	12	67	79	
		8	27	35
Egyetem (MA, MsC)		22,9%	77,1%	100,0%
Doktori (PhD, DLA)		1	6	7
		14,3%	85,7%	100,0%
Egyéb		0	1	1
		0,0%	100,0%	100,0%
<i>Total</i>		70	352	422
		16,6%	83,4%	100,0%

<i>Chi-Square Tests</i>			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,259 ^a	10	,793
Likelihood Ratio	7,582	10	,670
Linear-by-Linear Association	,002	1	,969
N of Valid Cases	422		

Ha az iskolai végzettséget a *gazdasági indexszel* hasonlítjuk össze, akkor azt tapasztaljuk, hogy azok a válaszadók, akik nem fejezték be az általános iskolát, vagyis *nem rendelkeznek alapfokú végzettséggel sem, azok egyáltalán nem is használják az internet gazdasági előnyeit. Az érettségivel rendelkezők és az egyetemet végzettek csoportjában a válaszadók valamivel több mint egy ötöde gazdasági-tőkekonvertáló. Az érettségizettek 22,1 százaléka, az*

egyetemet végezettek 22,9 százaléka tartozik ebbe a kategóriába. A magasabb és alacsonyabb végzettségi kategóriákban is alacsonyabb arányú a jó gazdasági indexszámmal rendelkezők aránya.

Összességében azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettség nem differenciál jelentősen az interneten megszerezhető gazdasági előnyök tekintetében. Pozitív olvasatban úgy is fogalmazhatunk, hogy az alacsony iskolai végzettségi kategóriákban – az alapfokú végzettséget sem szerzettek kivételével – szinte mindenhol egy hatod arányú a konvertálók százalékos megoszlása. Statisztikai összefüggést nem találtunk.

Legmagasabb iskolai végzettsége * kapcsindexcsop Crosstabulation				
		Kapcsolat indexcsoport		Total
		Tőkekonvertáló	Nem konvertáló	
Iskolai végzettség kategóriái	8 általános alatti	0	2	2
		0,0%	100,0%	100,0%
	8 általános iskolai végzettség	0	11	11
		0,0%	100,0%	100,0%
	10 évfolyam + szakma	0	6	6
		0,0%	100,0%	100,0%
	Szakiskola/szaktanácsképző	0	56	56
		0,0%	100,0%	100,0%
	Érettségi	2	93	95
		2,1%	97,9%	100,0%
Érettségi + szakma	3	93	96	
	3,1%	96,9%	100,0%	
Felsőfokú szakképzettség (FSZ)	0	34	34	
	0,0%	100,0%	100,0%	
Főiskola (BA, BsC)	3	77	80	
Főiskola (BA, BsC)	3,8%	96,2%	100,0%	
Egyetem (MA, MsC)	3	32	35	
	8,6%	91,4%	100,0%	
Doktori (PhD, DLA)	2	5	7	
	28,6%	71,4%	100,0%	
Egyéb	0	1	1	
	0,0%	100,0%	100,0%	
Total	13	410	423	
	3,1%	96,9%	100,0%	

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	22,740 ^a	10	,012
Likelihood Ratio	15,601	10	,112
Linear-by-Linear Association	8,987	1	,003
N of Valid Cases	423		

Ha az iskolai végzettséget a *kapcsolati indexszel* hasonlítjuk össze, akkor az látszik, hogy minden kategóriában, amely nem jelent érettségit adó

végzettséget, egyáltalán nem szerepel olyan, aki kapcsolati előnyökre tenne szert az interneten keresztül. A doktori fokozatot szerzettek 28,6 százaléka tudja előnyösen építeni és használni az internetes kapcsolatait.

Ebben az összehasonlításban statisztikai összefüggést is találtunk (sig 0,012) azonban gyengíti az eredmény érvényességét, hogy magas az ötnél kevesebb cellagyakoriság, hiszen az összesített diagramon azt láthattuk, hogy eleve legkevesebben a kapcsolati tőkével élnek az interneten, így kevés az elemszám. *A tendencia azonban leolvasható, vagyis minél magasabb az iskolai végzettség, annál valószínűbb, hogy érvényes kapcsolatokra tudunk szert tenni, így éppen azoknak van kisebb esélyük a hídszerű kapcsolatok kialakítására, akiknek nagyobb szükségük lenne rá.*

Érdekes adatokat találunk akkor is, ha az iskolai végzettséget a *kulturális indexszel* hasonlítjuk össze.

<i>Legmagasabb iskolai végzettsége * kultindexcsop Crosstabulation</i>				
		<i>Kulturális indexcsoport</i>		Total
		Tőkekonvertáló	Nem konvertáló	
<i>Iskolai végzettség szerinti csoportok</i>	8 általános alatti	0	2	2
		0,0%	100,0%	100,0%
	8 általános iskolai végzettség	2	9	11
		18,2%	81,8%	100,0%
	10 évfolyam + szakma	1	5	6
		16,7%	83,3%	100,0%
	Szakiskola/szaktanulmányok	8	48	56
		14,3%	85,7%	100,0%
	Érettségi	30	65	95
		31,6%	68,4%	100,0%
Érettségi + szakma	19	77	96	
	19,8%	80,2%	100,0%	
Felsőfokú szakképzés (FSZ)	8	26	34	
	23,5%	76,5%	100,0%	
Főiskola (BA, BsC)	33	47	80	
<i>Legmagasabb iskolai végzettsége</i>		41,2%	58,8%	100,0%
	Egyetem (MA, MsC)	14	21	35
		40,0%	60,0%	100,0%
	Doktori (PhD, DLA)	3	4	7
		42,9%	57,1%	100,0%
Egyéb	0	1	1	
	0,0%	100,0%	100,0%	
Total		118	305	423
		27,9%	72,1%	100,0%

<i>Chi-Square Tests</i>			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	21,729 ^a	10	,017
Likelihood Ratio	22,807	10	,011
Linear-by-Linear Association	11,209	1	,001
N of Valid Cases	423		

Ebben a kategóriában az alapfokú végzettség megszerzése és a magas iskolai fokozat jelent vízválasztót. Akinek nincs meg az alapfokú végzettsége, vagyis kevesebb, mint nyolc általánossal rendelkezik, az egyáltalán nem él az interneten megszerezhető kulturális javakkal, míg, akik főiskolai vagy annál magasabb végzettséggel rendelkeznek azok magasabb, mint 40 százalékos arányban élnek ezzel. Ebben az összehasonlításban statisztikai összefüggést is találunk (sig 0,017). Igaz az ötnél kevesebb cellagyakoriság itt is magasabb az elvárnál, de magasabb elemszám alapján jöttek az eredmények, így a tendenciát érvényesnek gondolhatjuk. Azok jutnak kulturális előnyökhöz az interneten keresztül, akik eleve magasabb kulturális szinttel rendelkeznek, vagyis a társadalomban adott hátrányok és előnyök felerősödnek az iskolai végzettség és kulturális index összefüggésében.

Vagyis azt állíthatjuk biztosan, hogy a mintába bekerültek alacsony arányban tőkekonvertálók. Nincs szignifikáns összefüggés, de talán tendenciaként megállapítható, hogy nagyobb esélye van a tőkekonverzióra annak, akinek magas az iskolai végzettsége és jó anyagi helyzetben van.

Irodalomjegyzék

- Bourdieu, Pierre (1997). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz Róbert (szerk.), *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok* (pp. 156-177). Budapest: Új Mandátum.
- DiMaggio, Paul, Hargittai Eszter, Celeste, Coral, & Shafer, Steven (2004). *From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality*. <http://www.webuse.org/pdf/DiMaggioEtAl-DigitalInequality2004.pdf> [2013.10.23.]